

Een historiografische verkenning van kolonialisme, koloniale slavernij en universitaire geschiedenis

Larissa Schulte Nordholt

Abstract

A historiographical exploration of colonialism, colonial slavery, and university history

This article explores the colonial dimension of the history of universities focusing on the Netherlands, but also making international comparisons. It concerns particularly the modern period, as the colonial connection grew during the late nineteenth century. Colonial knowledge was institutionalized by the imperial state and businesses, with universities hosting specialized programs like Indology and tropical studies. These institutions produced knowledge about colonized peoples and developed technologies for exploiting resources. Dutch universities trained students for colonial careers, aimed at more efficient exploitation of colonies. However, the history of universities has largely been written from a national perspective, neglecting the colonial aspects. This article explores three themes: recent studies on slavery and universities, the role of Dutch universities in supporting colonial power, and contemporary debates on decolonizing universities and confronting their colonial legacy. It calls for further research into the colonial roots of universities to better understand historical power structures and current efforts to address racial inequality and engage in the decolonization of universities.

Keywords: university history, history of knowledge, colonial history, decolonization, historiography of slavery

In 1931 werd in Wageningen Johannes Marinus Geerts aangesteld als bijzonder hoogleraar in de cultuur van het suikerriet.¹ Zijn salaris werd betaald door de suikerindustrie op Java, met als doel de studenten in Wageningen beter voor te bereiden op een carrière in diezelfde industrie.² Deze kennisproductie over tropische gewassen was cruciaal voor

het functioneren van het koloniale bedrijfsleven. Specifiek koloniale kennis werd door de laat-imperiale staat en het bedrijfsleven geïnstitutionaliseerd en ondergebracht bij universiteiten, met speciale Indologische en tropische opleidingen. Deze opleidingen richtten zich op specifieke kennis van onderworpen volkeren en technologieën voor de exploitatie van menselijke en natuurlijke hulpbronnen. Zo bereidden de indologische opleidingen

van suikergeëmployeerden, brief aan den Senaat van de Landbouwhoogeschool, 4 augustus 1931.

1 Graag wil ik Patricia D. Gomes, Claire Weeda en Bente de Leede bedanken voor hun commentaar en reflectie op eerdere versies van dit artikel.

2 Gelders Archief Arnhem, archieftoegang 0740, inventarisnummer 2473, Fonds ten behoeve van de opleiding

jongemannen voor op een carrière in de koloniale ambtenarij. Universiteiten speelden hierdoor een belangrijke rol bij het creëren, absorberen en verspreiden van kennis over door Europese landen onderworpen gebieden en bevolkingsgroepen. De geschiedschrijving over universiteiten heeft zich tot nu toe echter voornamelijk gericht op de Europees-nationale context. De specifieke institutionele en epistemologische geschiedenissen van kolonialisme en koloniale slavernij zijn daarbij grotendeels buiten beschouwing gebleven.

De klassieke Nederlandse universitaire historiografie hield zich vooral bezig met de eigen institutionele geschiedenis binnen het kader van de natiestaat in Europa. Er was aandacht voor allerlei koloniale verbintenissen en geschiedenissen, maar zelden of nooit als zodanig, en zonder de kritische lens van postkoloniale of dekoloniale theorie. Buiten de academie is er echter al langer onderzoek verricht dat wel voortbouwt op eerder antiekoloniaal onderzoek. Dat richt zich eveneens op geschiedenissen van instituties, zoals universiteiten, vanuit de vraag welke kennistradities en personen niet worden vertegenwoordigd aan de universiteit. Kwame Nimako en Philomena Essed analyseren in hun werk bijvoorbeeld de ongemakkelijke plek van onderzoek naar etnische minderheden en *race* binnen het academische systeem in Nederland, deels vanuit een historisch perspectief.³ Tegelijkertijd laten zij zien dat onderzoek naar deze onderwerpen buiten universitaire instituten heeft kunnen floreren, dankzij het werk van historici en andere wetenschappers van kleur, die geen vaste plek aan de academie

3 Ik maak hier gebruik van de Engelse term *race* omdat dit de lading beter dekt dan het in Nederland meer gebruikelijke 'etniciteit'. Ik bedoel hiermee geen biologische definities van ras, maar een sociaaleconomische positie voortkomend uit de ongelijke machtsverhoudingen die het gevolg zijn van kolonialisme.

konden bemachtigen.⁴ De recente focus op het koloniale en slavernijverleden binnen Nederland is grotendeels te danken aan deze groep kritische antiekoloniale denkers, vaak nazaten van tot slaaf gemaakten en gekoloniseerd. Daarnaast hebben de recente dekolonisatiebewegingen in Zuid-Afrika, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten een bron van inspiratie geboden voor soortgelijke initiatieven in Nederland, hoewel de context in elk land verschillend is.

Dit artikel richt zich op recent onderzoek naar de koloniale dimensie van universiteitsgeschiedenis, met een speciale focus op Nederland, en vergelijkingen die de landsgrenzen overstijgen. Deze geschiedenis is bij uitstek mondiaal en inspiratie komt vaak van buiten Nederland. Het artikel beperkt zich tot de moderne geschiedenis, omdat de contacten tussen kolonie en het bestuurscentrum vanaf het einde van de negentiende eeuw toenamen. Kennis over de gekoloniseerde mens en natuur werd daarom steeds meer binnen instituten geproduceerd. De koloniale staat gebruikte deze kennis bovendien als onderdeel van de Nederlandse *mission civilisatrice*, waarbij werd geprobeerd de onderworpen bevolking 'te beschaven' vanuit een Eurocentrisch ideaal van ontwikkeling. Naast deze 'beschavingsmissie' was kennis over de kolonie noodzakelijk om controle te behouden, vooral toen antiekoloniaal nationalisme na de Eerste Wereldoorlog toenam. Particuliere ondernemers zochten eveneens naar manieren om het land efficiënter te exploiteren.

4 Philomena Essed en Kwame Nimako, 'Designs and (co)incidents. Cultures of scholarship and public policy on immigrants/minorities in the Netherlands', *International Journal of Comparative Sociology* 47:3/4 (2006) 281-312; Kwame Nimako, 'About them, but without them. Race and ethnic relations studies in Dutch universities', *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* 10.1 (2012) 45-52.

Het onderzoek concentreert zich op de institutionele geschiedenis van universiteiten zoals die zich vanaf circa 1860 heeft ontwikkeld. In deze periode transformeerden universiteiten naar hun moderne vorm, waarbij de geschiedenis van universiteiten, kennis en wetenschap steeds meer verweven raakte met koloniale en imperiale geschiedenis, aangezien de staat een grotere rol ging spelen in de koloniën. Ook de universitaire curricula werden hier op aangepast. Een historische blik biedt beter inzicht in dit specifieke proces.

Hoewel het ook belangrijk is om de vroegmoderne geschiedenis en de ontwikkeling van specifieke curricula te onderzoeken, ligt de focus van dit artikel op de moderne periode vanwege mijn expertise en mijn aanstelling aan de Wageningen Universiteit om de koloniale geschiedenis van de landbouwuniversiteit en hogeschool daar te onderzoeken. Hierdoor blijven sommige dimensies buiten beschouwing.

Ik zal stilstaan bij drie thema's die relevant zijn voor deze geschiedenissen. Ten eerste richt ik me op recente onderzoeken uit de laatste twintig jaar, voornamelijk uit een Angelsaksische context, die expliciet de verwevenheid van de geschiedenis van de trans-Atlantische slavernij met de institutionele geschiedenis van specifieke universiteiten onderzoeken. Deze onderzoeken, vaak in opdracht uitgevoerd, zijn belangrijk omdat ze soms een voorbeeldfunctie hebben vervuld voor soortgelijk onderzoek in Nederland. Daarom zal ik ook kort ingaan op de stand van het Nederlandse onderzoek naar slavernij en de universiteit. Ten tweede zal ik aandacht besteden aan onderzoek in een Nederlandse context dat zich richt op de manier waarop universiteiten hebben gefunctioneerd als koloniale instituten die kennis produceerden ter ondersteuning van het koloniale project. De gekoloniseerden werden hierbij vaak

buitengesloten, terwijl inheemse kennis werd toegeëigend. Ik zal hierbij ook ingaan op de geschiedenis van universitair onderwijs in de door Nederland gekoloniseerde gebieden en de positie van studenten uit de koloniën in Nederland. Het artikel heeft een bias richting de historiografie over Nederlands-Indië. Dit kan als koloniaal worden beschouwd, omdat het voortkomt uit de omvangrijke historiografie over koloniaal Indonesië, wat weer het gevolg is van de koloniale en historische aandacht van Nederlandse universiteiten en wetenschappers voor koloniaal Indonesië. Afsluitend zal ik, ten derde, ingaan op dekolonisatie en de vraag hoe universiteiten in het heden moeten omgaan met hun koloniale en slavernijverleden. Welk onderzoek moet er nog gedaan worden en waarom is dergelijk onderzoek noodzakelijk? Wat betekent het om een postkoloniale universiteit te zijn?

De universiteit als koloniaal instituut

Welke recente onderzoeken zijn er geweest naar de koloniale geschiedenissen van universiteiten, in welke vorm zijn deze uitgevoerd en waarop bouwen deze onderzoeken voort? In Noord-Amerika is zowel de ontstaansgeschiedenis van universiteiten en colleges als hun aandeel in de slavernij al langere tijd onderwerp van debat. Deze onderzoeken vertrekken dikwijls vanuit het idee dat hervorming mogelijk is en dat de universiteit als instituut schatplichtig is aan idealen van vooruitgang, sociale mobiliteit en een gedeeld publiek belang.⁵ In 2018 publiceerde het tijdschrift *Slavery & Abolition* een forum over slavernij en universiteiten in de Verenigde Staten. In de introductie geeft Alfred L. Brophy een overzicht van de tot

5 Sharon Stein, *Unsettling the University. Confronting the colonial foundations of US higher education* (Baltimore 2022) 5.

dan toe bestaande onderzoeken en merkt daarbij op dat deze meestal op drie zaken gericht zijn: financiële banden, intellectuele rechtvaardiging van slavernij en de levens van tot slaaf gemaakte mensen in bezit van de universiteiten. Brophy identificeert een aantal universiteiten waar al relatief vroeg onderzoek werd gedaan, zoals Yale (2001) en Brown (2003). Andere Amerikaanse instellingen volgden, waaronder de universiteiten van Alabama, Columbia, Rutgers en Princeton.⁶ Van Brophy verscheen in 2019 in samenwerking met Leslie M. Harris en James T. Campbell een bundel genaamd *Slavery and the university*.⁷ Harvard startte pas in 2019 een onderzoek naar haar eigen banden met slavernij en concludeerde, net als de anderen, dat de universiteit heeft geprofiteerd van rijkdom voortkomend uit slavernij en dat er een lange geschiedenis is van racisme en rassenwetenschappen.⁸ Inmiddels hebben Georgetown University (Washington D.C.) en The College of William & Mary (Virginia) hun excuses aangeboden voor de rol die de universiteiten hebben gespeeld in de slavernij.⁹

Een van de meest spraakmakende boeken die specifiek in de Amerikaanse context is gepubliceerd betreft *Ebony and Ivy. Race, slavery and the troubled history of American universities* van Craig Steven Wilder. Wilder laat in twee delen zien in hoeverre enerzijds slavernij aan de basis lag van de rijkdom en infrastructuur van Amerika's beroemdste

universiteiten en hoe anderzijds racisme doordrong tot de haarvaten van deze academies.¹⁰ Ook in Groot-Brittannië is dergelijk onderzoek uitgevoerd aan bijvoorbeeld de universiteiten van Cambridge en Glasgow. Dit onderzoek richtte zich specifiek op het aandeel van de universiteit in slavernij, zowel qua financiën als met betrekking tot het intellectuele debat omtrent de afschaffing van de slavernij.¹¹ De onderzoeken volgen vrijwel allemaal dezelfde lijnen en trekken min of meer dezelfde conclusies: enerzijds was er sprake van aanzienlijke financiële voordelen door slavernij, anderzijds is er sprake van blijvende raciale ongelijkheid en rassendiscriminatie als gevolg van de historische banden met slavernij en de aanwezigheid van rassenwetenschappen aan universiteiten.

Deze onderzoeken richten zich dus zowel op het heden, doorwerking van racisme, als het verleden, het financieel gewin bij slavernij. De verwachting is dat universiteiten op de een of andere manier actie ondernemen om met de erfenissen van het koloniale en slavernijverleden in het reine te komen. Maar hoe een universiteit om moet gaan met deze geschiedenissen blijft vaak een punt van discussie. Dat komt deels doordat het onderzoek tot nu toe enigszins fragmentarisch van aard is geweest, gericht op heel specifieke feiten rondom slavernij, waarbij de bredere koloniale

¹⁰ Steven Wilder, *Ebony and Ivy. Race, slavery and the troubled history of American universities* (New York 2013).

¹¹ In het geval van Cambridge had dit onderzoek vergezamen te liggen van conservatieve medewerkers als gevolg van de politisering van dergelijk onderzoek in het Verenigd Koninkrijk. Samira Shackle, 'The backlash. How slavery research came under fire', *The Guardian* (1 juni 2023); Sabine Cadeau, *Bonds and bondage. Financial capitalism and the legacies of slavery at the University of Cambridge* (Cambridge, nog te verschijnen); Nicholas Bell-Romero, *The legacies of enslavement and coerced labour at Gonville and Caius College, Cambridge* (Cambridge 2022).

⁶ Alfred L. Brophy, 'Forum on slavery and universities. Introduction', *Slavery & Abolition* 39.2 (2018) 229-335, 229-230.

⁷ Leslie M. Harris, e.a. eds., *Slavery and the university. Histories and legacies* (Athene 2019).

⁸ Tomiko Brown-Nagin e.a., *Harvard and the legacy of slavery* (Boston 2022).

⁹ 'Georgetown apologizes for 1838 sale of more than 270 enslaved, dedicates buildings', *Georgetown University News* (17 april 2017); Leonor Grave, 'College apologizes for its role in slavery, segregation', *The Flat Hat* (20 april 2018).

machtsstructuren grotendeels buiten beschouwing zijn gelaten. Vaak is dat niet de keuze van onderzoekers, maar een gevolg van de opdracht die zij hebben gekregen van universiteitsbesturen en de beperkte bewegingsruimte daarbinnen. Dat maakt het lastig om eventuele weeffouten en hedendaagse vormen van kolonialisme ter discussie te stellen. Het is dan ook noodzakelijk om via een bredere, globale beschouwing van de kolonialiteit van kennis, de slavernijgeschiedenis epistemologisch te verbinden met de geschiedenis van universiteiten en hoger onderwijs. Daarbij moet onderzocht worden op welke manier universiteiten onderdeel waren van het bredere koloniale systeem dat slavernij mogelijk maakte en prolongeerde. Deze bredere aanpak is in de context van opdrachtonderzoek ook al betoogd door Guno Jones, Nancy Jouwe en Susan Legêne in dit tijdschrift.¹²

Deels in reactie op eerdere onderzoeken in Noord-Amerika verscheen in 2022 *Unsettling the university* van Sharon Stein. Stein beargumenteert dat het gehele universitaire systeem en haar grondslagen in de Verenigde Staten en Canada zijn gebaseerd op onhoudbare praktijken van raciale uitsluiting en uitbuiting, onteigening van inheems land en ecologische verwoesting.¹³ Het werk van Stein is reflexief van aard en weerspiegelt de wens om, in plaats van te hervormen, het gehele hoger onderwijssysteem opnieuw uit te vinden. Ze bekritiseert hiermee eerder onderzoek in Noord-Amerika naar de koloniale

geschiedenissen van universiteiten en stelt dat universiteiten niet alleen koloniale fundamenteen hebben, maar dat kolonialiteit ook verweven zit in de idealen van de universiteit; gelijkheid, vooruitgang en moderniteit. De vooruitgang die universiteiten zeggen na te streven is niet los te zien van wat Stein de schaduwkant van moderniteit noemt: slavernij, segregatie, uitbuiting en (cognitieve) overheersing. Dit sluit aan bij het idee van *inhumanities* als een soort schaduwwetenschappen van de *humanities*. De term *inhumanities* is in 2019 bedacht door Will Bridges en beschrijft de geschiedenis van de geesteswetenschappen als instrument om te ontmenselijken, bijvoorbeeld in filosofische traktaten die de juistheid van slavernij trachten te beargumenteren.¹⁴

In Nederland is in vergelijking met de VS en het VK tot voor kort nog maar weinig onderzoek gedaan naar de koloniale geschiedenissen van universiteiten en de banden met slavernij. Nancy Jouwe, Mathijs Kuipers en Remco Raben hebben aangetoond dat er nauwe banden bestaan tussen de Nederlandse slavernijgeschiedenis en de Universiteit Utrecht. Zo wijzen zij op meerdere universiteitsgebouwen waar de slavernijgeschiedenis letterlijk zichtbaar is. De achttiende-eeuwse rector magnificus Christiaan Hendrik Trotz was bijvoorbeeld eigenaar van een halve suikerplantage in Essequibo.¹⁵ Maar dit onderzoek richt zich meer op de stad Utrecht en verkent niet diepgaand de geschiedenis van de Universiteit Utrecht zelf. Onderzoek naar de koloniale wortels van specifieke wetenschapsgebieden of epistemologische grondbeginselen ontbreekt daarom in hun werk. Ook aan de Leidse universiteit is slavernijgeschiedenis te vinden, hoewel het onderzoek daar nog niet erg uitgebreid is. In

12 Guno Jones e.a., 'Over de (on)mogelijkheid van opdrachtonderzoek. Vragen en meer vragen over de doorwerking van kolonialisme en slavernij in Amsterdam en Utrecht', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 136.3 (2023) 277-284.

13 Stein, *Unsettling the University*, zie ook: Tony Platt, *The scandal of Cal. Land grabs, white supremacy, and miseducation at UC Berkeley* (Berkeley 2023). Zie ook: Ross L. Jones e.a. eds., *Dhooibak Goobgoowaa. A history of Indigenous Australia and the University of Melbourne. Volume 1: Truth* (Melbourne 2024).

14 Will Bridges, 'A Brief History of the Inhumanities', *History of Humanities* 4.1 (2019) 199-207, 201.

15 Nancy Jouwe e.a., *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2022).

hun boek, *Sporen van de Slavernij in Leiden*, laten Karwan Fatah-Black en Gert Oostindie zien dat slavernij zowel verdedigd als bestreden werd aan de universiteit, middels korte beschrijvingen van een aantal intellectuelen.¹⁶ Om de universitaire slavernijgeschiedenissen goed te begrijpen, is het echter belangrijk om ze in een breder kader van koloniale (universitaire) geschiedenis te plaatsen.

Een aantal universiteiten in Nederland (Leiden, Utrecht, Delft en Wageningen om te beginnen) leidde gedurende de late negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw expliciet jongemannen (vrijwel geen vrouwen) op voor koloniale carrières. Er is echter weinig geschreven over deze periode vanuit institutioneel perspectief.¹⁷ In eerder verschenen universiteitsgeschiedenissen wordt deze koloniale dimensie van de universitaire geschiedenis wel besproken, maar vaak uitsluitend vanuit het perspectief van de kolonisator. Cees Fasseurs *De Indologen*, uit 1994, dat met name de ontwikkeling in Delft en Leiden beschrijft, is nog altijd een standaardwerk, maar blijft sterk gericht op de Nederlandse context en de Nederlandse politieke belangen en verwickelingen.¹⁸ Willem Otterspeer besteedt in zijn vierdelige geschiedenis van de Leidse universiteit, waarvan het laatste deel in 2021 verscheen, wel aandacht aan de ontwikkeling van instituten en wetenschapsgebieden die een link hebben met de status van Nederland als koloniale mogendheid. Hij staat kort stil bij slavernij en beschrijft hoe belangrijk het verzamelen van objecten, manuscripten, insecten en

plantmateriaal was voor de ontwikkeling van diverse wetenschappen, met de antropologie als belangrijke aanvoerder.¹⁹ Maar ook dit standaardwerk verhoudt zich niet tot postkoloniale, dekoloniale en antikoloniale perspectieven, wat ook nooit de insteek van het werk is geweest. Een diepgaande reflectie op de manier waarop de Nederlandse koloniale staat verstrengeld was geraakt met de universiteiten, wat dat betekent voor de wetenschap die daaruit voortkwam, welke effecten dat heeft gehad op de (voormalige) bezette koloniale gebieden en andersom, en op welke manieren we daarom zouden kunnen spreken van koloniale universiteiten in het land van de voormalige koloniale overheerser, ontbreekt daarom.

Maarten Kuitenbrouwer schreef aan het begin van deze eeuw wel een geschiedenis van het KITLV, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, een bij uitstek van origine koloniaal instituut. Kuitenbrouwer legt het werk dat voortkwam uit dit instituut langs de meetlat van Edward Saids *Orientalism* uit 1978, zowel tijdens als na de koloniale periode.²⁰ Het boek van Kuitenbrouwer behandelt daarbij de gehele geschiedenis van het KITLV en niet slechts de koloniale periode. De kennis die aan het KITLV geproduceerd werd en wordt behield immers relevantie, waarbij ook de koloniale geschiedenis nooit ver weg was. Kuitenbrouwer concludeert dat wetenschappers die door de jaren heen werkzaam waren aan het KITLV zich lieten beïnvloeden door oriëntalistische paradigma's, maar daar vaak ook van probeerden weg te bewegen. Met andere woorden, het instituut veranderde door de tijd heen maar kwam ook moeilijk van haar koloniale

16 Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black, *Sporen van de slavernij in Leiden* (Leiden 2017) 45-66.

17 Zie echter: Jessica de Koning, '75 years teaching rural sociology', in: Joost Jongerden en Han Wiskerke eds., *On meaningful diversity. Past, present and future of Wageningen rural sociology* (Wageningen 2022).

18 Cees Fasseur, *De Indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950* (Amsterdam 1994).

19 Willem Otterspeer, *Groepsportret met Dame. De strategie van de aanpassing. De Leidse universiteit 1876-1975* (Amsterdam 2021) 110-139.

20 Maarten Kuitenbrouwer, *Tussen oriëntalisme en wetenschap* (Leiden 2001).

wortels los. Het is een belangrijke kritische bijdrage aan het debat over de kolonialiteit van kennisproductie. Toch mist het boek van Kuitenbrouwer een *global history*-perspectief, wat nodig zou zijn om de koloniale impact van Nederlandse universiteiten in een breder, internationaal kader te plaatsen.²¹

De institutionele epistemologische geschiedenis van universiteiten in Nederland als onderdeel van een koloniaal systeem, inclusief maar ook breder dan slavernijgeschiedenis, is dus nauwelijks bestudeerd.²² Daar komt nu verandering in, onder andere door het recent verschenen *Universiteit Utrecht en koloniale kennis* van Henk van Rinsum. Zijn werk biedt een gedetailleerde studie van de koloniale geschiedenis van de Universiteit Utrecht en brengt een enorme hoeveelheid informatie samen.²³ Het beeld dat Van Rinsum schetst, benadrukt met name dat Utrechtse wetenschappers handelden vanuit de overtuiging dat de westerse wetenschap superieur was. Hij beschrijft de Utrechtse oliefaculteit, zoals de in 1925 opgerichte Indologische opleiding in Utrecht bekendstond, waar studenten werden opgeleid tot koloniaal ambtenaar, voornamelijk voor Nederlands-Indië. Van Rinsum laat zien hoe deze opleiding doordrenkt was van de behoefte om geld te verdienen in de kolonie, waarbij de gekoloniseerde bevolking vaak werd uitgebuit, met superioriteitsdenken

als fundament.²⁴ Dit is het eerste boek dat onderzoekt hoe een universiteit als instituut verweekeld was in koloniale overheersing en onderdrukking in zowel Nederlands-Indië als Suriname. Mogelijk om deze reden komt het boek niet toe aan een diepgaande analyse van kolonialiteit en racisme als kentheoretische basishouding. Van Rinsum benadrukt echter wel de afwezigheid van wat hij 'culturele diversiteit' noemt aan de Universiteit Utrecht in het heden en verbindt dit expliciet met het koloniale verleden.²⁵

Uit dit boek blijkt dat het financiële gewin van de Universiteit Utrecht grotendeels indirect was. Toch staat het vast dat er financieel gewin is behaald over de rug van de koloniale bevolking. Met betrekking tot de Utrechtse oliefaculteit berekenden Herman Feddema en Otto van de Muijzenberg al in 1977 dat er ongeveer 50.000 gulden vanuit het Indische bedrijfsleven werd geïnvesteerd, voldoende om de eerste tien jaar van de faculteit (1925-1935) volledig te bekostigen.²⁶ De auteurs concludeerden dat de faculteit zeer gevoelig was voor kapitaalkrachtige pressiegroepen van buitenaf. In zijn eigen analyse verbindt Van Rinsum deze geschiedenis met de huidige neoliberale neiging van universiteiten om zelf als bedrijven op te treden.²⁷ Daarmee toont hij de brede relevantie van koloniale universiteitsgeschiedenis voor het heden aan. De geschiedenis van financieel gewin en de invloed van kapitaalkrachtige groepen op universiteiten moet verder onderzocht worden. Hier ligt een opdracht voor financieel en economisch historici.

21 In 2019 is onder redactie van Herman Paul en Christiaan Engberts een bundel verschenen over dezelfde periode van zogenaamd oriëntalistische wetenschap, waarbij de redacteurs een bredere blik hanteren en sociale en koloniale context van de wetenschap meer op de voorgrond brengen terwijl zij zich richten op vragen omtrent de *scholarly personae* en de idealen van de wetenschap. Maar deze bundel richt zich niet expliciet op de koloniale geschiedenis of de geschiedenis van universitaire instellingen. Christiaan Engberts en Herman Paul, eds., *Scholarly personae in the history of orientalism, 1870-1930* (Leiden 2019).

22 Fasseur, *De Indologen*.

23 Henk van Rinsum, *Universiteit Utrecht en koloniale kennis. Bestuderen, bemeten en beleren sinds 1636* (Zutphen 2023).

24 Ibidem, 235-272.

25 Ibidem, 296.

26 O.D. van den Muijzenberg en Herman Feddema, 'Was de Utrechtse Indologie-opleiding een petroleum faculteit?', *Amsterdam Sociologisch Tijdschrift* 3.4 (1977) 465-477, 473.

27 Van Rinsum, *Universiteit Utrecht en koloniale kennis*, 298.

Koloniale kennis

Hoewel de institutionele koloniale geschiedenis van universiteiten in Nederland nog onderbelicht is gebleven, zijn er binnen de wetenschapsgeschiedenis wel diverse publicaties die zich richten op de activiteiten van wetenschappers in Nederlandse koloniale contexten.²⁸ Veel van deze studies richten zich op de invloed van de koloniale context, meestal Nederlands-Indië, en zelden Suriname of andere gebieden, op de wetenschap. Ze besteden echter minder aandacht aan de institutionele structuren van universiteiten. Toch zijn er belangrijke studies die zich richten op exacte wetenschappen in een koloniale context. Een voorbeeld hiervan is Robert-Jan Willes *Mannen van de Microscoop* (2019). Dit boek laat zien hoe de natuurwetenschappen buitengewoon veel voordeel haalden uit de toegang tot de tropische natuur en zich mede dankzij de exploitatie van deze natuur en lokale, soms onvrije, arbeid konden ontwikkelen. De overtuiging dat het dekoloniseren van natuurwetenschappen minder noodzakelijk zou zijn, moet met het oog op dit werk worden bijgesteld.

Harro Maat is een van de weinigen die zowel de koloniale wetenschap in Nederlands-Indië als Suriname heeft bestudeerd en

28 Harro Maat, *Science cultivating practice. A history of agricultural science in the Netherlands and its colonies 1863-1986* (Dordrecht 2001); Peter Boomgaard, 'The making and unmaking of tropical science. Dutch research on Indonesia, 1600-2000', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 162.2/3 (2006) 191-217, 207-235; Robert-Jan Wille, *Mannen van de microscoop. De laboratoriumbiologie op veldtocht in Nederland en Indië* (Nijmegen 2019); Fenneke Sysling, *De onmeetbare mens. Schedels, ras en wetenschap in Nederlands-Indië* (Nijmegen 2015); Leo van Bergen, *Van koloniale geneeskunde tot internationale gezondheidszorg. Een geschiedenis van de Nederlandse Vereniging voor Tropische Geneeskunde* (Amsterdam 2007); Wim van der Schoor, *Zuivere en toegepaste wetenschap in de tropen. Biologisch onderzoek aan particuliere proefstations in Nederlands-Indië, 1870-1940* (Apeldoorn 2012).

daarbij een intra-imperiale benadering heeft gekozen. Hij richtte zich onder andere op de geschiedenis van de landbouwhogeschool in Wageningen in Suriname, waar vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw het Wageningen Rijstproject begon. Dit project betrof een groot aantal Wageningse ingenieurs, die vaak ook in Nederlands-Indië actief waren geweest.²⁹ Maat toont daarmee aan dat Suriname en Indonesië voor Nederlandse landbouwwetenschappers met elkaar verbonden waren.³⁰ Wat Maat en Wille gemeen hebben, is dat ze laten zien dat wetenschap in een koloniale context tot in ieder geval de tweede helft van de twintigste eeuw een zaak was van voornamelijk witte mannen, al wordt dit zelden expliciet benoemd.

Deze ongelijkheid in wie wetenschapper mocht en kon zijn roept vragen op over de rol van de inheemse bevolking in koloniale wetenschappelijke projecten. De effecten van koloniale wetenschap op de inheemse bevolkingen zijn nog maar weinig onderzocht. Fenneke Sysling behandelt dit thema in de context van Nederlands-Indië. Sysling richt zich onder andere op de ethiek van de wetenschap. Ze laat zien dat de mensen die door koloniale wetenschappers werden onderzocht meer waren dan onderzoeksobjecten; ze beïnvloedden soms ook actief het onderzoek en onderhandelden over hun deelname. Soms werkten zij daar vrijwillig aan mee en soms ook niet, maar bij Sysling gaat het duidelijk over mensen met een eigen kijk op de wetenschap.³¹

Suzanne Moon laat in haar werk over de wisselwerking tussen de 'ethische politiek' en

29 Maat, *Science cultivating practice*, 160-170.

30 Zie verder over natuurwetenschap in Suriname: Peter Boomgaard, 'The tropical rain forests of Suriname. Exploitation and management 1600-1975', *NWIG: New West Indian Guide/Nieuwe West Indische Gids* 66.3/4 (1992) 207-235.

31 Sysling, *De onmeetbare mens*, 45-66.

landbouwwetenschap in koloniaal Indonesië zien dat Europese wetenschappelijke methoden en academische kennis niet passief werden overgenomen, maar werden aangepast en toegepast op bestaande tradities.³² Deze in de koloniën gegenereerde expertise leidde uiteindelijk ook tot blijvende centra van mondiale expertise in Nederland. Deze kennisregimes, die vaak worden gezien als ‘westers’, werden voor een deel gegenereerd met behulp van lokale expertise en op basis van plaatselijke omstandigheden. Voorbeelden hiervan zijn de expertise over Aziatische geschiedenis en cultuur in Leiden en de kennis over tropische landbouw in Wageningen. Deze kenniscentra hebben ook bijgedragen aan de oprichting en groei van bedrijven zoals Shell, Boskalis, en Deltares, die gebruik maakten van de gespecialiseerde kennis die deels voortkwam uit de koloniale wetenschappelijke projecten.³³ Hierdoor blijft de impact van koloniale wetenschap voelbaar, niet alleen in de voormalige koloniën, maar ook in de mondiale kennisnetwerken en economische structuren die daaruit voortvloeiden.

De verklaring voor een gebrek aan diepgaande reflectie op de invloed van de koloniale geschiedenis op universiteiten en de wetenschap, kan volgens Patricia Schor worden gevonden in de neiging van de academische gemeenschap om zichzelf cultureel te klonen. Hierbij wordt ‘de dominante

somatische en culturele norm (wit, man, christelijk en westers) voortdurend ge(re) produceerd’.³⁴ De groep die historisch gezien kennis produceerde en de epistemologische standaard bepaalde, vormt nog altijd de norm binnen de academie. Dit betekent niet dat iedereen aan de universiteit wit, man, (cultureel) christelijk en ‘westers’ moet zijn, maar wel dat dit een impliciet ideaalbeeld is van een wetenschapper. Bovendien is het meestal deze groep die heeft geprofiteerd van de productie van koloniale kennis. Om dit patroon te doorbreken, zijn kritische stemmen van buiten de traditionele academische kringen noodzakelijk.

In Nederland bevindt academisch activisme zich echter in de marge, zoals Guno Jones heeft betoogd.³⁵ Door het verstommen van antikoloniale stemmen blijft het moeilijk om alternatieve kennisregimes te ontwikkelen binnen de academische structuur. Een voorbeeld hiervan is de marginaliteit of zelfs afwezigheid van een onderzoeksveld dat zich expliciet richt op de constructie van *race* in Nederland, terwijl men in bijvoorbeeld de Verenigde Staten veel verder is met onderzoek naar de sociaal-culturele constructie van *race*. Dit is belangrijk onderzoek omdat de constructies van *race* zo invloedrijk zijn geweest in de koloniale geschiedenis en dus ook op de kennisregimes die tot de dag van vandaag doorwerken. Toch is er ook hier onderzoek naar gedaan, zowel binnen als

32 Suzanne Moon, *Technology and ethical idealism. A history of development in the Netherlands East Indies* (Leiden 2007) 40-42.

33 Pieter Slaman, *De glazen toren. De Leidse Universiteit 1970-2020* (Amsterdam 2021) 16; Feddema en Van Muijzenberg, ‘Koloniale belangen in de Academie’, in: Frank Bovenkerk e.a. eds., *Toen en thans. De sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu* (Baarn 1978). Naar de verstengeling tussen koloniaal ondernemerskapitaal en de Nederlandse politiek is door Arjen Taselaar onderzoek verricht. Arjen Taselaar, *De Nederlandse koloniale lobby. Ondernemers en de Indische politiek 1914-1940* (Leiden 1998).

34 Patricia Schor, ‘Kennisregime als koloniale erfenis & de kritische rol van de universiteit’, in: *Doorwerking van slavernijverleden. Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden* (Den Haag 2023) 30-39, 36. Zie ook: Philomena Essed, ‘Cloning cultural homogeneity while talking diversity. Old wine in new bottles in Dutch work organizations?’, *Transforming Anthropology* 11.2 (2002) 2-12.

35 Guno Jones, ‘Activism and the afterlives of Dutch Colonialism’, in: Melissa F. Weiner en Antonio Carmona Báez eds., *Smash the pillars. Decoloniality and the imaginary of color in the Dutch Kingdom* (Lanham 2016) 161-173.

buiten de muren van de academie. Recent heeft Gloria Wekker wellicht de meest bekende bijdrage geleverd aan de bewustwording van koloniale manieren van denken en de epistemologie van kolonialiteit met haar boek *White innocence*, maar zij is niet de enige.³⁶ Ook het boek *Smash the pillars* richt zich expliciet op de Nederlandse (academische) manier van denken met betrekking tot kennis over het koloniaal- en slavernijverleden. Het boek stelt het Nederlandse institutionele *episteme* centraal: de manier waarop instituten, met name universiteiten, een dominant narratief produceren. De beeldspraak van de titel vat de these van het boek beknopt samen.³⁷ In individuele bijdragen gaan wetenschappers zoals Halleh Ghorashi, Jones, Wekker en Nimako dieper in op de reproductie van het dominante narratief en met name ook op wie er dan uitgesloten worden: de gekoloniseerde ‘ander’. Dat zowel *White innocence* van Wekker als *Smash the pillars* in de Verenigde Staten zijn uitgegeven, is veelzeggend. Er was in Nederland kennelijk nog te weinig ruimte om een kritisch discours te ontwikkelen omtrent Nederlands koloniaal denken.

Over de geschiedenissen van Nederlandse universiteiten in aanraking met die ‘ander’, dat wil zeggen, studenten uit door Nederland gekoloniseerden gebieden, zijn in de boeken *In het land van de overheerser I* en *II* enkele hoofdstukken verschenen. Daarin verhalen Harry Poeze, Gert Oostindie en Emy Maduro over respectievelijk Indonesiërs, Surinamers

en Antillianen in Nederland.³⁸ Deze auteurs hebben ook aandacht besteed aan de perspectieven van de gekoloniseerden zelf. Beroemde en belangrijke namen komen langs, zoals Mohammed Hatta, de eerste vicepresident van Indonesië, die in Rotterdam studeerde, Paul Christiaan Flu, de eerste en enige niet-witte, Surinaamse rector van de Leidse Universiteit, en Rudolf van Lier, een van de belangrijkste Surinaamse intellectuelen van de twintigste eeuw en hoogleraar in Leiden en Wageningen.³⁹

Hoewel de studies grote hoeveelheden informatie bijeenbrengen over de geschiedenis van onderwijs in Indonesië, Suriname en op de Antillen, ontbreekt ook hier een kritische reflectie op koloniale machtsverhoudingen en hoe die kennisproductie beïnvloedden. Wel laten deze studies goed zien hoe het nastreven van hoger onderwijs er vaak toe leidde dat jonge Indonesiërs, Surinamers en Antillianen genoodzaakt waren naar Nederland te vertrekken. Daar behoorden zij tot de minderheid, kregen zij te maken met racisme en moesten zij zich aanpassen aan de hierboven genoemde norm. Over de rol van antikoloniale Indonesische studentenbewegingen in Nederland verscheen in 2016 het proefschrift van Klaas Stutje, *Behind the banner of unity*, waarin hij betoogt dat dit een beweging was die internationaal geïnspireerd en ingebed was.⁴⁰ Hetzelfde geldt voor de kring van Surinaamse intellectuelen

36 Zie ook: Sandew Hira, *Decolonizing the mind. Guide to decolonial theory and practice* (Den Haag 2023); Gloria Wekker, *White innocence. Paradoxes of colonialism and race* (Durham 2016); Patricia D. Gomes, *Denken over de trans-Atlantische slavernij en racisme* (Hilversum 2022).

37 Melissa F. Weiner en Antonio Carmona Báez eds., *Smash the pillars. Decoloniality and the imaginary of color in the Dutch Kingdom* (Lanham 2016).

38 Harry A. Poeze, met bijdragen van Cees van Dijk en Inge van der Meulen, *In het land van de overheerser I. Indonesiërs in Nederland 1600-1950* (Dordrecht 1986).

39 Gert Oostindie en Emy Maduro, *In het land van de overheerser II. Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht 1986).

40 Klaas Stutje, *Behind the banner of unity. Nationalism and anticolonialism among Indonesian students in Europe, 1917-1931* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2016). Zie ook: Klaas Stutje, ‘The complex world of the Chung Hwa Hui. International entanglements of Chinese Indonesian Peranakan students in the Netherlands, 1918-1931’, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 171 (2015) 516-542.

die actief was in Amsterdam in het interbellum, zoals recent door Mitchell Esajas en Jessica de Abreu verder is onderzocht.⁴¹ Deze mensen vertrokken naar het noorden omdat hoger onderwijs in de kolonie vrijwel geheel ontbrak.⁴²

Het is daarom ook belangrijk stil te staan bij de geschiedenis van universiteiten in de voormalige koloniën zelf, zowel met betrekking tot de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis als de rol die Nederlandse universiteiten hebben gespeeld bij het oprichten van hoger onderwijsinstellingen in het mondiale zuiden. In de Nederlandse koloniale gebieden was betrekkelijk weinig aandacht voor hoger onderwijs. Zowel in Suriname als op Java waren er wel geneeskundige opleidingen, zoals de Nederlands-Indische Artsen School en later de STOVIA (School tot Opleiding van Inlandsche Artsen), opgericht in 1899, en de Geneeskundige School te Paramaribo, opgericht in 1892. Aan de artsenopleiding in Paramaribo voltooide in 1935 de bekende Surinaamse arts Sophie Redmond haar opleiding, en in Batavia studeerde rond dezelfde tijd Marie Thomas af aan de STOVIA.⁴³ In zowel Nederlands-Indië als Suriname bestonden bovendien rechtsscholen, opgericht in 1909 en 1948, maar ook hier is de historiografie mager.⁴⁴ Over de geschiedenis van medisch onderwijs

in Nederlands-Indië verscheen in 2011 het boek *Healers on the colonial market* van Liesbeth Hesselink.⁴⁵ Het proefschrift van Geert-Jaap Hallewas richt zich juist op de Surinaamse geschiedenis van medisch onderwijs.⁴⁶

Dat de Nederlandse koloniale overheid zich lang niet bezig hield met hoger onderwijs in de koloniën blijkt uit de relatief late oprichting van universiteiten daar, pas in de twintigste eeuw. Op Java werd in 1920 de Technische Hogeschool in Bandung opgericht, tegenwoordig het Institut Teknologi Bandung. Deze school had zeer nauwe banden met de toenmalige technische hogeschool in Delft, inclusief de uitwisseling van hoogleraren.⁴⁷ In 1940 werd er in Buitenzorg, als gevolg van de oorlog in Europa, een agrarische faculteit gestart, tegenwoordig het Institut Pertanian Bogor, dit keer met nauwe banden met de landbouwhogeschool in Wageningen. Op Java werd ten slotte in 1946 een nood-universiteit gestart in de koloniale hoofdstad Batavia, en dit alleen in verband met de rekolonisatie-oorlog die werd gevoerd. In Suriname werd de Anton de Kom Universiteit, die voortkwam uit de Geneeskundige School en Surinaamse Rechtsschool, pas in 1966 gesticht. Met betrekking tot de postkoloniale Nederlandse context bestaat er een aantal boeken in het Indonesisch die de geschiedenissen van door Nederlanders gestichte universiteiten in Indonesië behandelen, zoals *Universitas Indonesia* en het *Institut Pertanian Bogor*.⁴⁸

41 Mitchell Esajas en Jessica de Abreu, 'The Black Archives. Exploring the politics of black Dutch radicals', *Open Cultural Studies* 3.1 (2019) 402-413.

42 Zie voor de vroegmoderne context, met daarin een hoofdstuk van Gert Oostindie genaamd 'Intellectual wastelands': Peter Boomgaard, *Empire and science in the making. Dutch colonial scholarship in comparative global perspective, 1760-1830* (Londen 2023).

43 Zie ook de memoires van de oogarts Jules van Bochove, *Een terugblik op de Geneeskundige School (1943-1951)* (Paramaribo 2017); Liesbeth Hesselink, *Healers on the colonial market. Native doctors and midwives in the Dutch East Indies* (Leiden 2011) 371.

44 Maar zie bijvoorbeeld: Upik Djalings, 'Paul Scholten and the founding of the Batavia Rechtshogeschool', *DPSP Annual Volume 1* (2020) 160-196.

45 Hesselink, *Healers on the colonial market*.

46 Geert-Jaap Hallewas, *De gezondheidszorg in Suriname* (proefschrift Groningen 1981). Zie ook: A.M. Rutten, 'Nederlandse invloed in de historie van de Curaçaose gezondheidszorg 1634-1900', *Bull Cercle Benelux Hist Pharm* 81 (1991) 44-54.

47 Abel Streefland, *The shared history of TU Delft and Bandung Institute of Technology* (Delft 2020).

48 Syafrida Manuwoto en Soekarja Somadikarta, *Sejarah Kelahiran Institut Pertanian Bogor. Lembaga Pendidikan Tinggi Ilmu-Ilmu Pertanian Tertua di Indonesia* (Bogor 2013); Soekarja Somadikarta, Tri Wahyuning,

Wanneer we vragen naar de geschiedenis en historiografie van het kolonialisme in een universitaire context, is het onontkoombaar om ook deze perspectieven mee te nemen.

Dekolonisatie van de universiteit

Universiteiten in Nederland zijn in de eenentwintigste eeuw postkoloniale kennisinstituten geworden die zich, mede dankzij de kennis opgedaan in de koloniale periode, hebben kunnen ontwikkelen. Ik maak hier een onderscheid tussen postkoloniaal, waarmee de doorwerking van de koloniale geschiedenis in het heden wordt bedoeld, en dekoloniaal, waarbij de inzet expliciet is om deze doorwerking te bevragen en uiteindelijk ongedaan te maken op zowel politiek als epistemologisch gebied. Een voorbeeld van die doorwerking is dat universiteiten plekken zijn waar studenten uit voormalig gekoloniseerde landen nog steeds niet in representatieve aantallen hun weg weten te vinden – in ieder geval niet vanuit de Afro-Caraïbische en Afro-Surinaamse gemeenschappen. Dat betekent dat deze universiteiten een manier moeten vinden om zich te verhouden tot hun eigen koloniale geschiedenis, ook met het oog op de eenentwintigste-eeuwse internationalisering en daarmee gemoeide samenwerkingen met studenten, personeel en instellingen van over de hele wereld, inclusief de voormalig gekoloniseerde wereld.

In sommige gevallen hebben ook internationale samenwerkingen een koloniale geschiedenis. Harry Wels onderzocht bijvoorbeeld hoe de Vrije Universiteit Amsterdam vanwege een gedeeld geloof nog lange tijd verbonden bleef met een

aantal gesegregeerde Afrikaner universiteiten in Zuid-Afrika. De VU legitimeerde zo het apartheidsregime. Pas in 1974 verbrak de VU, deels als gevolg van studentenprotesten, deze banden met Zuid-Afrika.⁴⁹ In dit kader wordt onderzoek naar en erkenning van koloniale structuren van instituten én hun kennisproductie nog belangrijker, zowel in het heden als in het verleden. Het artikel van Wels roept bredere vragen op met betrekking tot postkoloniale connecties tussen universiteiten in Nederland en universiteiten in het mondiale zuiden. Hoewel zulke verbintenissen lang niet altijd koloniaal te noemen zijn, komen ze soms wel voort uit koloniale geschiedenissen.

De ontluikende historiografie gericht op de koloniale geschiedenis van universiteiten werpt de vraag op hoe universiteiten met dit verleden om moeten gaan. Universiteiten maakten lange tijd deel uit van koloniale samenlevingen. De kennis die geproduceerd werd aan Nederlandse universiteiten diende ter ondersteuning van het Nederlandse imperiale rijk en droeg op grote schaal bij aan de exploitatie en onderdrukking van mens, land en dier. Dit creëert spanningen tussen enerzijds het ideaal van universele kennis en anderzijds de realiteit van uitsluiting aan de universiteit. Het idee van universele kennis, nog steeds de basis van onze eenentwintigste-eeuwse instellingen, is wellicht in zichzelf imperiaal te noemen omdat het per definitie weinig ruimte overlaat voor alternatieve vormen van kennisproductie. Kennis werd en wordt daarmee zelf onderdeel van een koloniale hiërarchie, waarbij Europese ‘universele’ kennis meestal als superieur wordt gezien boven lokale en inheemse kennis – of anders werd/wordt deze lokale kennis opgeslokt door het Europese systeem en als Europees gepresenteerd.

M. Irsyam en Boen S. Oemarjati, *Tahun emas Universitas Indonesia* (Jakarta 2000).

49 Harry Wels, “Trots”, “eer” en “medeplichtigheid”. De Vrije Universiteit en Zuid-Afrika, *Proces* 93.6 (2014) 440-448.

Tegelijkertijd waren universiteiten tijdens en na de koloniale periode plekken van radicaal verzet en speelden zij een rol in het huisvesten van antikoloniaal vrijheidsdenken, soms geïnspireerd door lokale en inheemse idealen van kennis en soms geïnspireerd door kritische onderstromen in Europa zelf.⁵⁰ De vraag rijst hoe universiteiten zich moeten verhouden tot deze verschillende verledens?

Een voor de hand liggend antwoord op deze vraag is om de universiteit te gaan dekoloniseren. Onder het dekoloniseren van de universiteit versta ik, grofweg, het ongedaan maken van de koloniale structuren en manieren van denken. Maar het blijft vaak vaag wat dit precies betekent of hoe dit er in de praktijk uit zou moeten zien. Net als de term 'diversiteit' is ook de term 'dekolonisatie' aan inflatie onderhevig. Is het wel mogelijk om een universiteit die deels geworteld is in koloniale exploitatie te dekoloniseren? Of moeten we volledig opnieuw beginnen, zoals Stein met betrekking tot het Amerikaanse hoger onderwijs suggereert? Deze vraag stelde studentencollectief de University of Colour zich aan de Universiteit van Amsterdam in 2018, naar aanleiding van en in reflectie op de recente Maagdenhuisbezetting.⁵¹ Zij grepen daarbij terug op de #RhodesMustFall-beweging uit 2015 aan de Universiteit van Kaapstad in Zuid-Afrika en aan Oriël College, onderdeel van de Universiteit van Oxford.

Deze beweging richtte zich onder andere op het weghalen van het standbeeld van Cecil Rhodes. Op het eerste gezicht lijkt het weghalen van het standbeeld een gemakkelijke oplossing, zoals Achille Mbembe, een filosoof werkend aan Universiteit van Witwatersrand, ook beschrijft. Wat doet het standbeeld van een imperiale magnaat, racist en veroveraar op de campus van een publiek gefinancierde universiteit in een land dat nog altijd worstelt met de nalatenschap van figuren zoals Rhodes? Maar, zoals Mbembe ook beschrijft, 'then we are told that he donated land and money to build the university'.⁵² En daar stuiten we meteen op de paradox in het hart van de roep om dekolonisatie van de universiteit. Is een instituut dat geworteld is in koloniale expansie wel te dekoloniseren?

Juist om deze paradox te ontwarren of in ieder geval beter te begrijpen, is het belangrijk dat er meer onderzoek wordt gedaan naar de institutionele koloniale geschiedenis van universiteiten, zowel in Nederland als daarbuiten.⁵³ Universiteiten hebben complexe geschiedenissen die niet enkel te herleiden zijn tot een koloniaal verleden. Wie wil dekoloniseren, moet wel goed weten wát er gedeconstrueerd moet worden. Dit betekent ook dat we moeten aanvaarden dat de geschiedenis van de wetenschap niet altijd strookt met het ideaal van menselijke progressie. Dekoloniseren houdt in dat we een valse universaliteit ontmantelen

50 Priyamvada Gopal noemt dit 'reversed pedagogy' in haar boek *Insurgent Empire*. Ze suggereert dat veel van de ideeën die later als typische verlichtingsidealen werden gepresenteerd waren geïnspireerd door de vrijheidsstrijd van tot slaaf gemaakten en inheemse denksystemen. Priyamvada Gopal, *Insurgent Empire. Anticolonial resistance and British dissent* (Londen 2019) 14, 26-27.

51 The University of Colour (Amandla Awethu! e.a.), 'From the hollow of the lion. A testimony of revolt at the University of Amsterdam', in: Melissa F. Weiner en Antonio Carmona Báez eds., *Smash the pillars. Decoloniality and the imaginary of color in the Dutch Kingdom* (Maryland 2018) 17-29, aldaar 18.

52 Achille Joseph Mbembe, 'Decolonizing the university. New directions', *Arts & Humanities in Higher Education* 15.1 (2016) 29. Uiteindelijk is het standbeeld van Cecil Rhodes verdwenen van de campus van de universiteit van Kaapstad, als gevolg van aanhoudend activisme van met name zwarte studenten. In Oxford staat het standbeeld er nog omdat het weghalen te duur zou zijn, ondanks het feit dat de meeste leden van de college het wel weg willen hebben.

53 Zie bijvoorbeeld het boek van Tamson Pietsch over de netwerken van universiteiten die ontstonden in de Britse invloedssfeer: *Empire of scholars. Universities, networks and the British academic world, 1850-1939* (Manchester 2016).

en onderzoeken doen naar de *inhumanities*: de aspecten van de geesteswetenschappen en universiteiten die gebaseerd zijn op uitsluiting en onderdrukking.⁵⁴ De historiografie van de koloniale geschiedenissen van universiteiten moet daarom beginnen bij de roep om dekolonisatie, vervlochten met de historiografie van verzet tegen kolonialisme en koloniale manieren van denken. Door antikoloniale tradities binnen en buiten de universiteit centraal te stellen, kunnen we de koloniale dimensie van universiteitsgeschiedenis kritisch onderzoeken. Het centraliseren van (de geschiedenis van) dekolonisatie helpt ons bovendien om nieuwe perspectieven op de historiografie en de al bestaande kennis te ontsluiten. Het kan ook een belangrijk instrument zijn om de geschiedenis van raciale uitsluiting aan universiteiten aan de kaak te stellen.

Het bovenstaande biedt een reflectie op de historiografie van kennisproductie en de rol van universiteiten binnen de koloniale geschiedenis, en beschrijft tevens een onderzoeksprogramma. Dit roept, afsluitend, meerdere vragen op die historici en anderen kunnen onderzoeken. Hoe hebben universiteiten in Nederland geprofiteerd van het Nederlands kolonialisme? Hoe hebben universiteiten het koloniale systeem in Nederland ondersteund of zelfs expliciet mogelijk gemaakt? Welke vormen van kennis werden daarbij buitengesloten? Wat is koloniale kennis precies en hoe is deze kennis gekoloniseerd geraakt, zowel theoretisch als praktisch? Welke geschiedenissen van antikolonialisme zijn er te ontdekken aan universiteiten? Welke bestaande koloniale structuren, curricula en institutionele culturen dragen nog steeds sporen van koloniale denkwijzen? Hoe zit dat met universiteiten in voormalige gekoloniseerde landen? Met andere woorden, wanneer we spreken over

het dekoloniseren van de universiteit en het hoger onderwijs in Nederland, hoe ziet dat er dan in de praktijk uit? Hoe zorgen we ervoor dat die dekolonisatie op een duurzame manier plaatsvindt? Het stellen van deze vragen kan ons helpen in het verder contextualiseren en begrijpen van de koloniale geschiedenissen van universiteiten als instituten, en de kennis die daar geproduceerd wordt en als universeel wordt gezien. Het is noodzakelijk om verschillende perspectieven en een breed scala aan onderwerpen mee te nemen, met name met betrekking tot het mondiale zuiden.

Onderzoek naar de precieze toedracht van koloniale geschiedenissen, inclusief de rol van slavernij, is daarom cruciaal. Dit is niet alleen van belang vanwege de doorwerking van die geschiedenis in racisme en uitsluiting, maar ook met betrekking tot de ongelijke toegang tot kennisbronnen zoals objecten, materialen, archiefmateriaal en secundaire literatuur. Deze ongelijkheid is deels een direct gevolg van de koloniale geschiedenis. Vanuit een ethisch standpunt, met het oog op de idealen van de universiteit, is dekoloniseren dus belangrijk. Maar het is minstens net zo relevant vanuit een ken-theoretisch perspectief: wetenschappelijke vooruitgang vereist een kritische blik op de oorsprong van onze kennis en onderwijspraktijken. Wanneer onze kennis en ons onderwijs zijn voortgekomen uit koloniaal geweld, heeft dat implicaties voor de waarde en toepassing ervan. Om tot een begrip van de postkoloniale universiteit en haar rol in het wetenschappelijk en maatschappelijke debat te komen, is kritisch onderzoek naar de koloniale geschiedenis van universiteiten vanuit een dekoloniaal en *global history*-perspectief niet slechts wenselijk, maar noodzakelijk.

54 Bridges, 'A brief history', 201.

Over de auteur

Dr. **Larissa Schulte Nordholt** is postdoctoraal onderzoeker aan Wageningen University & Research, waar ze werkt aan een boek over de koloniale en postkoloniale geschiedenis van Wageningen University in Suriname en Indonesië. Het onderzoek toont hoe landbouwkundige kennis binnen Wageningen University werd gevormd door de diepe wortels van de universiteit in koloniale tropische landbouw, en hoe deze kennis na de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt en

geëxporteerd naar het mondiale zuiden. Ze verdedigde haar proefschrift, *Africanising African history. Decolonisation of knowledge in UNESCO's General History of Africa (1964-1998)*, in december 2021 aan de Universiteit Leiden, waar zij begeleid werd door Herman Paul en Jan-Bart Gewald. Haar onderzoek wordt in brede zin gemotiveerd door de vraag hoe kennis wordt geproduceerd, gebruikt en uitgewisseld in specifieke historische contexten en plaatsen, met een focus op de (post)koloniale geschiedenis van kennis.
E-mail: larissa.schultenordholt@wur.nl